

Ryszard Janowski (KIELCE)

Udział stowarzyszeń kombatanckich w obozie sanacyjnym na terenie województwa kieleckiego w latach 1926–1939

Podczas Wielkiej Wojny, nazwanej znacznie później I wojną światową, w armiach trzech państw zaborczych: Rosji, Prus i Austro-Węgier walczyli Polacy będący obywatelami tych państw. Jako żołnierze poborowi oraz ze świadomego wyboru – zawodowa kadra oficerska i podoficerska – podlegali wszystkim rygorom państwowym i wojskowym, podobnie jak inni obywatele tych wielonarodowych państw. Pewne ograniczenia w stosunku do Polaków istniały w armii pruskiej i rosyjskiej w zakresie przynależności do grupy wyższych oficerów i podoficerów sztabowych. Nieco inaczej było w przypadku formacji legionowych, które w pierwszej fazie zaliczane były do austriackiego pospolitego ruszenia (landsturmu), a następnie uzyskały uprawnienia kombatanckie. Wszyscy Polacy walczący w armiach zaborczych oraz niepodległościowe środowisko legionowe po zakończeniu I wojny światowej stanowili grupę, nazywaną popularnie kombatanami. Po 1921 r. dołączyli do nich weterani wojny polsko-bolszewickiej, walk na Ukrainie oraz uczestnicy powstań śląskich i powstania wielkopolskiego. W Polsce po zakończeniu walk o granice i utrzymaniu niepodległości pojawiła się ogromna liczba żołnierzy zdemobilizowanych. Dotyczyło to wszystkich korpusów osobowych: generalicji, oficerów, podoficerów i żołnierzy. Trudności życia codziennego, które dotkliwie dotknęły niedawnych jeszcze obrońców ojczyzny, stały się powodem rozgoryczenia młodych wiekiem kombatanów, bowiem zamiast zdobywać wykształcenie i materialne podstawy bytu (jak liczne grono ich rówieśników), przebywali na froncie. Przejście armii polskiej na tryb pokojowy, rozpoczęte w końcu 1921 r., spowodowało masową demobilizację, w wyniku której w 1922 r. poza armią znalazło się 800 tys. żołnierzy¹.

¹ P. Stawecki, *Polityka wojskowa Polski 1921–1926*, Warszawa 1981, s. 64.

Było to naturalne, bowiem nadmiernie liczebna armia w okresie pokojowym była obciążeniem dla odbudowującego się państwa. Dotyczyło to też oficerów, ponieważ w okresie pokoju nie było potrzeby utrzymywania tak licznego korpusu jak w warunkach wojennych. Problem stanowiła też generalicja po armiach zaborczych. Józef Piłsudski i odrodzone dowództwo Wojska Polskiego miało zastrzeżenia zarówno co do ich wiedzy taktyczno-operacyjnej, jak i morale żołnierzy. Również patriotyczna część społeczeństwa niechętnie patrzyła na przedstawicieli wojskowego ancien régime'u. Wszystko to spowodowało, że na początku lat dwudziestych zaczęły powstawać organizacje kombatanckie. Do najważniejszych z nich zaliczyć można Związek Legionistów Polskich i Polską Organizację Wolności.

Na tworzenie i rozwój organizacji kombatanckich wpływ miały czynniki emocjonalne, przede wszystkim przeżycia wojenne, przynależność do konkretnych formacji (korpusów, dywizji czy pułków), które tłumili istniejące podziały, nawet klasowe. Powstające stowarzyszenia i związki byłych wojskowych obejmowały swym działaniem obszar całej Rzeczypospolitej lub miały zasięg regionalny lub lokalny. Pierwsze związki kombatanckie powstałe na początku lat dwudziestych posiadały często charakter towarzyski, samopomocowy, a następnie, w miarę rozrastania się, ewoluowały w kierunku organizacji o zadaniach szerszych, które niezadko łącząc się z podobnymi tworzyły krajowe zrzeszenia. Wybitni przywódcy z okresu I wojny światowej i walk o utrwalenie niepodległości stali się ich nieformalnymi przywódcami. Wiodącymi postaciami byli tu Józef Dowbór-Muśnicki i Józef Haller, znajdujący się w kręgu oddziaływań prawicy i endecji oraz Józef Piłsudski, w którym lewica i środowiska liberalne chciały widzieć swego duchowego przywódcę².

Niektóre zrzeszenia kombatanckie podejmowały próbę zjednoczenia się i stworzenia swoistego związku związków. Nie dało to jednak oczekiwanych rezultatów. Pojawiła się natomiast tendencja odwrotna – łączenie się związków kombatanckich, szczególnie tych, w których dominowali oficerowie, wokół stronnictw i głównych nurtów politycznych II Rzeczypospolitej. Tendencja ta uwidoczniła się już w 1924 r. Do organizacji kombatanckich pozostających pod wpływem ugrupowań prawicowych bądź z nimi sympatyzujących można zaliczyć: Związek Hallerczyków, Stowarzyszenie Dowborczyków, Związek Oficerów Rezerwy Rzeczypospolitej Polskiej. Działania konsolidacyjne podjęło też środowisko kombatanckie związane z Józefem Piłsudskim.

---

² M. Cieplewicz, *Generalowie polscy w opinii Józefa Piłsudskiego*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1966, nr 1, s. 321–325.

W 1924 r. z inicjatywy Janusza Jędrzejewicza do Organizacji Pracy weszły: Związek Legionistów Polskich, Związek Strzelecki, dawni działacze Polskiej Organizacji Wojskowej i Liga Kobiet (spadkobierczyni Ligi Pogotowia Wojennego Kobiet). Ostateczna konsolidacja związków kombatanckich wokół określonych nurtów politycznych nastąpiła po zamachu majowym 1926 r. Proces ten przyczynił się do polaryzacji związków i stowarzyszeń kombatanckich, jedne związały się z obozem sanacyjnym, pozostałe skupiły się wokół idei narodowej i chadeckiej. Powstały wówczas dwie główne federacje związków kombatanckich: propiłsudczykowska Federacja Polskich Związków Obrońców Ojczyzny i federacja o przeciwstawnej ideologii, łącząca nurty narodowy, chadecki, demokratyczny, zorganizowana w Legionie Rzeczypospolitej Polskiej³.

Ponieważ przedmiotem niniejszego artykułu jest udział stowarzyszeń kombatanckich w obozie sanacyjnym na terenie ówczesnego województwa kieleckiego, uwagę skupiono głównie na opisie organizacji związanych z tym obozem.

Federacja Polskich Związków Obrońców Ojczyzny (statut z 24 października 1928 r.) tworzyła stowarzyszenie związków zachowujących swoją autonomię, ale złączonych lojalnością względem państwa, współdziałającą z władzami państwowymi oraz powstrzymującą się od udziału w manifestacjach partyjnych i od wszelkiej bezpośredniej i pośredniej działalności partyjnej. Organizacja prowadziła działalność poprzez zarząd wojewódzki i zarządy powiatowe. Już od pierwszych miesięcy intensywnie budowano w terenie jej sieć organizacyjną. Główne zadanie FPZOO polegało na skupieniu wszystkich związków rezerwistów i byłych wojskowych w wielką, karną organizację, mającą działać w myśl hasła Piłsudskiego: „Wszystko dla państwa, jego rozwoju, bezpieczeństwa i mocarstwowego stanowiska w świecie”⁴.

Powołanie FPZOO było próbą rozszerzenia bazy społecznej obozu sprawującego władzę, podjętą po zamachu majowym. Poszukiwano nowych form organizacyjnych i metod działalności. Federacja jako organizacja popierająca obóz sanacyjny stała się zapleczem politycznym z zadaniem dotarcia do szerokich rzesz społeczeństwa⁵. Wśród związków i stowarzyszeń tworzących FPZOO można wyróżnić dwie grupy. Pierwszą, skupiającą związki „historyczne” (nieodnawiające się i odpowiadające różnym formom walki o niepodległość

³ M. Jabłonowski, *Sen o potęgę Polski. Z dziejów ruchu byłych wojskowych w II Rzeczypospolitej*, Olsztyn 1998, s. 56–61; A. Garlicki, *Józef Piłsudski 1867–1935*, Warszawa 1988, s. 239–240; tenże, *U źródeł obozu belwederskiego*, Warszawa 1983, s. 357–360.

⁴ *Statut FPZOO*, Warszawa 1928, s. 4–6.

⁵ E. Kossewska, *Związek Legionistów Polskich 1922–1939*, Warszawa 2003, s. 55–56.

Polski): Związek Legionistów Polskich, Polska Organizacja Wolności, Związek Powstańców Śląskich, Legia Inwalidów Wojska Polskiego, Związek Osadników, Związek Kaniowczyków i Żeligowczyków, Związek Obrońców Lwowa, Związek Strzelecki (choć nie była to organizacja kombatancka, lecz nawiązująca ściśle do ideologii legionowej), Związek byłych Uczestników Wojskowej Straży Kolejowej, Związek Inwalidów Wojennych RP, Związek byłych Uczestników Powstań Narodowych oraz Wszzechpolski Związek Ociemniałych Żołnierzy. Grupę drugą FPZOO tworzyły organizacje grupujące członków według rangi i szarzy wojskowej: Związek Oficerów Rezerwy RP, Związek Podoficerów Rezerwy RP i Związek Rezerwistów⁶.

Federacja miała na celu poszerzenie zaplecza sprawującego władzę obozu. Wysunięta przez nią idea „pracy dla państwa” stawała się atrakcyjna dla wielu byłych żołnierzy. Do utworzonej 8 października 1928 r. FPZOO na terenie województwa kieleckiego zgłosiło początkowo swój akces pięć organizacji kombatanckich. Organizacja była tutaj najbardziej zdyscyplinowanym i najsilniejszym zapleczem rządów pomajowych. Świadczą o tym dane z 1930 r., zamieszczone w sprawozdaniu prezesa Zarządu Wojewódzkiego inż. Stanisława Boryssowicza. Zgodnie ze sprawozdaniem liczyła ona 9389 członków, w tym: Związek Legionistów – 974 członków, Polska Organizacja Wojskowa – 244, Stowarzyszenie Rezerwistów i byłych Wojskowych – 2193, Związek Oficerów Rezerwy – 762, Związek Inwalidów Wojennych – 5216⁷. Po dziesięciu latach działalności FPZOO liczyła już 18 229 zrzeszonych. Równolegle rosła liczba związków i zarządów powiatowych FPZOO. W 1928 r. zrzeszonych było pięć związków, w 1937 r. – 16. We wszystkich powiatach województwa kieleckiego działały zarządy powiatowe. Wyjątek stanowiły Będzin i Sosnowiec, które zostały włączone do Zarządu Wojewódzkiego FPZOO w Katowicach⁸. Powstanie FPZOO, zbieżne z powołaniem Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem, było jednym z zasadniczych działań obozu pomajowego w celu ugruntowania i rozszerzenia swoich wpływów w Polsce⁹. W ten sposób organizacje popierające uprzednio obóz belwederski, po skupieniu w FPZOO stały się jednym z filarów obozu sanacyjnego¹⁰.

⁶ *Federacja Polskich Związków Obrońców Ojczyzny dla upamiętnienia dziesięciolecia odzyskania niepodległości*, Warszawa 1928, s. 13.

⁷ „Federacja” 1930, nr 6–7, s. 106; *Sprawozdanie z działalności Federacji PZOO 1928–1938 na Walny Zjazd Delegatów w Warszawie 24.04.1938 r., za czas od dnia 1.01.1935–31.12.1937 r.*, red. W. Dunin-Wąsowicz, Warszawa 1938, s. 97–99.

⁸ Tamże.

⁹ M. Jabłonowski, *Sen o potęgę*, s. 61.

¹⁰ A. Garlicki, *Od maja do Brzeźcia*, Warszawa 1981, s. 220.

Drugą neutralną, względnie nieprzychylną sanacji federację związków kombatanckich stanowił Legion Rzeczypospolitej Polskiej (statut z 27 listopada 1927 r.). Jego zadania to: praca nad utwaleniem jedności i potęgi państwa polskiego, współpraca w przysposobieniu wojskowym i wychowaniu fizycznym narodu, szerzenie zasad stowarzyszenia międzysojuszniczego byłych wojskowych (FIDAC), pomoc moralna i materialna, obrona interesów zrzeszonych związków, jak i poszczególnych członków tychże (w szczególności w sprawach kierowanych przez nich do władz i urzędów), działalność społeczno-polityczna i kulturalno-oświatowa.

Legion Rzeczypospolitej Polskiej tworzyły: Stowarzyszenie Dowborczyków, związki: Hallerczyków, oficerów w stanie spoczynku, Obrońców Lwowa, Oficerów Rezerwy RP oraz Towarzystwo Powstańców i Wojskowych Okręgu Korpusu VIII¹¹.

Niektóre z organizacji tworzących Legion Rzeczypospolitej Polskiej „przeszły” później do FPZOO, inne uległy dalszemu podziałom.

Prosanacyjny ruch kombatancki nie ograniczał swojej aktywności wyłącznie do spraw wewnątrzorganizacyjnych. Uczestniczył m.in. w akcjach wyborczych w latach 1928–1939, wspierał inicjatywy gospodarcze i społeczne na rzecz obronności kraju czy współorganizował uroczystości państwowe i okolicznościowe.

Zrzeszenia byłych wojskowych oraz inne organizacje kombatanckie zgodnie ze swoimi statutami ogłosiły apolityczność. Owa neutralność dawała jednakże członkom stowarzyszeń możliwość uczestniczenia w działalności politycznej. Od początku istnienia niepodległej Polski byli żołnierze zgłaszali się na listy wyborcze lub czynnie uczestniczyli w kampanii wyborczej, m.in. w wyborach do Sejmu Ustawodawczego 1919 r. (brak takich danych dla województwa kieleckiego). Trudnym okresem dla obozu belwedersko-legionowego były wybory w 1922 r. Wobec braku jednolitej organizacji ugruntowanie się demokracji parlamentarnej pozbawiło w dużej mierze ten obóz wpływu na życie polityczne. Ruch kombatancki był jeszcze wówczas rozproszony, a sami weterani pozbawieni szerszych wpływów w społeczeństwie. Dlatego też piłsudczycy popierali stronnictwa lewicowe. W związku z tym jeszcze przed zamachem majowym nastąpiło upolitycznienie niektórych związków kombatanckich, m.in. Związku Legionistów Polskich i Związku Hallerczyków. Upolitycznienie tego pierwszego nastąpiło na II (Lwów, sierpień 1923 r.) i na III Zjeździe ZLP (Lublin 5–6 sierpnia 1924 r.). W wyniku podjętych wówczas rezolucji zaapelowano, aby w pełni wykorzystywać postów

---

¹¹ *Legion Rzeczypospolitej Polskiej*, „Szaniec” 1928, nr 2, s. 12–15.

i senatorów legionistów zasiadających w sejmie i senacie. Próba stworzenia koła legionistów, mającego reprezentować ZLP na forum parlamentarnym, nie powiodła się¹².

Po zamachu majowym, w obliczu kończącej się kadencji sejmu i nowych wyborów parlamentarnych (zaplanowanych na marzec 1928 r.) postanowiono stworzyć jednolity blok partii popierających Piłsudskiego. Sprawami organizowania pierwszych instancji wojewódzkich BBWR zajmował się prezydent Kielc Paweł Gettel. Na początku stycznia powołano Wojewódzkie Biuro Wyborcze w Kielcach, a następnie Komitet Wojewódzki BBWR. Pierwszymi terenowymi placówkami BBWR, podobnie jak w innych częściach kraju, stały się wojewódzkie, okręgowe, powiatowe i lokalne biura wyborcze. Administracja państwowa, tj. wojewódzka i powiatowa, powoływała również terenowe komitety, skupiające przedstawicieli rozmaitych ugrupowań politycznych, społecznych, zawodowych, samorządowych i kombatanckich. Najszybciej krystalizowały się struktury w północnej części województwa. W grudniu 1927 r. utworzono komitet BBWR w Kozienicach, do którego weszli przedstawiciele: Zjednoczenia Ludu, Partii Pracy, Związku Naprawy Rzeczypospolitej, Związku Inwalidów RP, Związku Legionistów Polskich, Związku Nauczycieli Szkół Powszechnych, Zjednoczenia Stanu Średniego i Związku Pracowników Administracji Gminnej. Akces do BBWR w powiecie kozienickim zgłosiły również Związek Strzelecki i Zjednoczenie Ruchu Włościańskiego¹³. W samych Kielcach gotowość przystąpienia do BBWR ogłosili najpierw działacze związków ZLP i Związek Peowiaków (8 stycznia 1928 r.), pozostali nieco później, już po utworzeniu FPZOO (która jako całość również wstąpiła do BBWR). Z inicjatywy Ligi Kobiet powstał w Kielcach Demokratyczny Komitet Wyborczy Kobiet Polskich, w skład którego weszły delegatki trzech organizacji: Ligi Kobiet Polskich, Rodziny Wojskowej i POW. Funkcję przewodniczącej objęła Zofia Ostromecka¹⁴. Część działaczy znalazła się w strukturach lokalnych komitetów wyborczych albo prowadziła agitację w celu odpowiedniego przygotowania społeczeństwa do wyborów. Dodatkowym wzmocnieniem akcji wyborczej BBWR było poparcie udzielane ze strony administracji państwowej. W wyborach w 1928 r. na 35 mandatów poselskich w 6 okręgach województwa

¹² A. Garlicki, *Józef Piłsudski*, s. 297–298.

¹³ Archiwum Państwowe w Kielcach (dalej: APK), Urząd Wojewódzki Kielecki I (dalej: UWK I), sygn. 2583, k. 111–113; A. Chojnowski, *Piłsudczycy u władzy. Dzieje Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem*, Wrocław 1986, s. 52–54.

¹⁴ APK, UWK I, sygn. 2579, k. 15; Starostwo Powiatowe Kieleckie I (dalej: SPK I), sygn. 329, k. 7.

kieleckiego BBWR uzyskał 7 mandatów i jeden mandat z powiatów olkuskiego i miechowskiego należących do okręgu wyborczego nr 42. Sanacja, poza reprezentacją zrzeszonych związków FPZOO, dążyła do zdobycia pozycji w małych miejscowościach, w samorządach gminnych, miejskich i powiatowych, wśród organizacji zawodowych i społecznych. Występowanie w roli nadrzędnej organizacji w stosunku do stowarzyszeń sfederowanych na terenie całego województwa wpłynęło następnie na wyborcze sukcesy¹⁵.

Środowiska kombatanckie reprezentowane przez FPZOO aktywnie uczestniczyły też w akcji wyborczej do Sejmu w 1930 r. Federacja wzywała wszystkich swych członków do głosowania na wskazanych kandydatów przy zachowaniu dyscypliny i solidarności kombatanckiej. 21 października 1930 r. odbył się w Kielcach pod przewodnictwem prezesa Zarządu Okręgowego Związku Peowiaków Stefana Artwińskiego zjazd prezesów i delegatów kół powiatowych z terenu województwa kieleckiego. Jednomyślnie 97 uczestniczących w zjeździe delegatów zobowiązało się nawiązać współpracę w terenie z organizacjami BBWR¹⁶. Z listy Bloku z województwa kieleckiego weszło do sejmu 18 posłów, wśród nich siedmiu piłsudczyków o przeszłości legionowej. W kolejnych wyborach parlamentarnych 1935 r. posłami zostali znani działacze organizacji kombatanckich: Waław Kobylecki z Częstochowy (ZLP), Piotr Sobczyk z Jędrzejowa (ZLP), dr Stanisław Krawczyński z Sandomierza, Andrzej Zubrzycki z Opatowa (ZR), Michał Brzęk-Osiński z Radomia (ZLP), Tomasz Kozłowski (ZLP), Józef Kaczkowski z Sosnowca, Witold Nowicki (ZOR RP), a senatorami: Jerzy Barański, nauczyciel (ZR), Janusz Jagrym-Maleszewski, pułkownik w stanie spoczynku (ZOR RP) i Roman Cholewicki¹⁷.

Po rozwiązaniu BBWR w październiku 1935 r. organizacje i związki kombatanckie pozostały w stanie zawieszenia. Kiedy 21 lutego 1937 r. w deklaracji ideowo-politycznej wygłoszonej w radiu płk Adam Koc ogłosił powstanie Obozu Zjednoczenia Narodowego, FPZOO zgłosiła swoje przystąpienie do tej organizacji. Jednakże akces dokonany przez Zarząd Główny FPZOO spowodował pewien rozłam wśród legionistów, od których odłączyła się tzw. grupa demokratyczna. Odsunięcie wielu zasłużonych legionistów i niepowołanie ich do władz OZN, a nawet wzmocnienie pozycji kleru w życiu społecznym, w pewien sposób spowodowało zdystansowanie się części środowiska kombatanckiego od aktywnego uczestnictwa w strukturach OZN. Na terenie województwa kieleckiego poszcze-

¹⁵ *Sprawozdanie z działalności Federacji PZOO 1928–1938*, s. 100.

¹⁶ „Federacja” 1930, nr 10–11.

¹⁷ „Naród i Wojsko” 1935, nr 18.

gólne związki wchodzące w skład FPZOO mówiły o konieczności poparcia i nawiązania współpracy z nowo tworzoną obozem. W odpowiedzi na deklarację ideową OZN, Związek Legionistów Puławskich Okręgu Kieleckiego przesłał do płk. Koca rezolucję następującej treści:

Witając z radością deklarację płk. A. Koca z dn. 21.02.1937, która w założeniu swoim dąży do skonsolidowania całego społeczeństwa dla pociągnięcia Polski wzwyż, my Legioniści formacji Puławskiej, którzyśmy w roku 1914 chwycili za oręż do walki o Zjednoczoną i Niepodległą Polskę, w zrozumieniu ważności momentu, oddajemy swe siły, wiedzę i doświadczenie do walki o zrealizowanie postulatów zawartych w powyższej deklaracji, oświadczając pełną gotowość do intensywnej współpracy¹⁸.

Podobne stanowisko zajęli członkowie Związku Rezerwistów w Jędrzejowie, Opatowie i Ostrowcu oraz Kieleckiego Koła Związku Inwalidów Wojennych RP. Natomiast wspomniana deklaracja wywarła stosunkowo słaby oddźwięk na terenie powiatu włoszczowskiego. Wyjątkiem było koło POW w Szczekocinach, którego zarząd jako pierwszy uchwalił jednogłośnie akces do tworzącego się obozu¹⁹. Przystąpienie do OZN skutkowało, podobnie jak w przypadku BBWR, możliwością startu w wyborach w 1938 r. Z list OZN do sejmu zostali wówczas wybrani: dr Stanisław Krawczyński z Sandomierza, płk Zygmunt Wenda z Kielc (ZLP), kpt. Jan Ostachowski, również z Kielc (ZOR RP), inż. Zygmunt Sowiński z Zawiercia, Zygmunt Nowara z Sosnowca (ZLP), Wacław Długosz z Opatowa (Związek Peowiaków), Marian Kwapisiewicz z Radomia (ZOR RP). Senatorami zostali Leopold Tomaszewicz (ZLP) i Zofia Berbecka, żona byłego legionisty gen. Leona Berbeckiego²⁰. Członkowie prosanacyjnego ruchu kombatanckiego nie tylko wspierali działania mające na celu pozyskanie poparcia społecznego, ale też stanowili zaplecze kadrowe dla urzędów państwowych, samorządowych, organizacji gospodarczych i społecznych. Stąd wielu z nich zajmowało eksponowane stanowiska w życiu politycznym kraju. W samych Kielcach w 1934 r. było około 100 urzędników państwowych, adwokatów, dyrektorów banków i innych instytucji, posłów i senatorów, którzy brali aktywny udział w życiu politycznym i kierowali niemal wszystkimi organizacjami społecznymi na terenie całego województwa²¹. Co aktywniejsi kierowali nawet kilkoma związkami kombatancki-

¹⁸ APK, SPK I, sygn. 336, k. 3.

¹⁹ APK, UWK I, sygn. 3661, k. 3; UWK I, SPK I, sygn. 288, k. 48; sygn. 282, k. 32; sygn. 297, k. 39.

²⁰ „Przekrój” 1939, nr 1.

²¹ Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Związek Legionistów Polskich (dalej: ZLP), t. 125, k. 79.

mi. Dotyczyło to zwłaszcza legionistów i peowiaków jako pewnych i poprawnych ideowo. Jeden z ważniejszych urzędów sprawował Władysław Dziadosz, wojewoda kielecki od 1934 r. Należał on do prominentnych działaczy legionowych. W latach 1932–1934 był wiceprezesem Zarządu Głównego ZLP. Z ramienia tegoż związku zasiadał również we władzach FPZOO²². Aktywnym działaczem i prezesem oddziału ZLP w Radomiu był rotmistrz Michał Tadeusz „Brzęk” Osiński. Po odzyskaniu niepodległości tworzył POW i organizował „Szwadron Radomski”. Pełnił także funkcję prezesa okręgu FPZOO i komendanta Radomskiego Związku Strzeleckiego. W 1931 r. został sekretarzem generalnym BBWR²³.

Czołowi działacze w swoich wystąpieniach publicznych całkowicie popierali ideologię obozu władzy. ZLP i FPZOO kierowały swych członków do pracy wśród młodzieży oraz innych środowisk opiniotwórczych. Legionista A. Gąszczak aktywnie działał wśród młodzieży, inż. Kazimierz Ślącza – wśród robotników, Franciszek Sowiński – członków Związku Strzeleckiego, senator Kazimiera Grunertówna – kobiet, a Jan Kruczek – urzędników²⁴.

W samorządzie terytorialnym również znajdujemy szerokie grono przedstawicieli środowiska kombatanckiego, głównie pochodzenia legionowego, którzy zwłaszcza po 1926 r. zdominowali życie polityczne na poziomie wojewódzkim, powiatowym i miejskim. Charakterystyczne są w tym przypadku Kielce. W wyniku wyborów samorządowych w 1933 i 1934 r. blok prorządowy na 40 miejsc uzyskał 33 mandaty²⁵. W wyborach do rady miejskiej w 1934 r. z listy Polskiego Bloku Gospodarczego zostali wybrani: Stefan Artwiński – prezes FPZOO w Kielcach, Czesław Błaszczak – Związek byłych Ochotników Armii Polskiej, Witold Chęciński – ZPR RP, Stanisław Kłoskowski – komendant Związku Rezerwistów, Henryk Kintopf – prezes ZOR RP, Czesław Machura – prezes ZPR RP, Jakób Niepsój – Stowarzyszenie byłych Więźniów Politycznych, Marian Osadnik – FPZOO, Jan Patryka – prezes Stowarzyszenia byłych Więźniów Politycznych, Józef Sowiński

²² J. Majchrowski, G. Mazur, K. Stepan, *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1994, s. 166.

²³ Archiwum Państwowe w Radomiu, Kolekcja M.T. Osińskiego, sygn. 2, (maszynopis wspomnień M.T. Osińskiego dotyczących działalności niepodległościowej); J. Majchrowski, G. Mazur, K. Stepan, *Kto był kim*, s. 384; P. Tusiński, *Postawy polityczne mieszkańców Radomia w latach 1918–1939*, Radom 1996, s. 31; tenże, *Ze wspomnień legionisty i piłsudczyka 1905–1939*, Warszawa 2003; W. Dąbrowski, *Michał Tadeusz Osiński „Brzęk”*, w: *Znani i nieznani ziemi radomskiej*, t. 2, red. C. Zwolski, Radom 1988, s. 198–201; „Tygodnik Powszechny” 1983, nr 45.

²⁴ UWK I, sygn. 2572, k. 15 i 43; sygn. 20616, k. 196.

²⁵ „Naród i Wojsko” 1935, nr 7.

– ZOR RP, Tadeusz Sobierajski – Stowarzyszenie byłych Więźniów Politycznych, Konstanty Tomczyk – prezes ZLP w Kielcach, Kazimierz Woźniczko – prezes Związku Inwalidów Wojennych, dr Eugeniusz Zamojski – Związek Rezerwistów, Henryk Zajączkowski – ZPR RP²⁶. W innych miastach województwa Polski Blok Gospodarczy, tworzony m.in. przez organizacje kombatanckie, również zanotował spektakularne sukcesy, szczególnie w wyborach do rad miejskich. I tak w Zawierciu uzyskał 17 mandatów na 32 ogółem, w Olkuszku 12 na 16 miejsc, Wolbromiu 6 na 14 miejsc, Będzinie 18 na 40 miejsc, Czeladzi 20 na 24 miejsca, Dąbrowie Górniczej 19 mandatów na 32 miejsca, Pińczowie 7 miejsc na 16²⁷. Zwycięstwo to było możliwe dzięki powiązaniu środowisk kombatanckich z administracją państwową i samorządową, a na terenie Zagłębia Dąbrowskiego dodatkowo z Polską Partią Socjalistyczną oraz ze środowiskiem gospodarczym.

Większość zrzeszeń kombatanckich była użyteczna z punktu widzenia władz wykonawczych. 27 marca 1929 r. zarząd FPZOO w Kielcach powołał Wojewódzki Komitet Zbiórki Funduszu na Walkę ze Szpiegostwem dla Marszałka Józefa Piłsudskiego. Kombatancki za swój najwyższy obowiązek uważali stałą gotowość obrony Rzeczypospolitej oraz przeciwdziałanie wszelkim próbom osłabiania państwa. Z inicjatywy FPZOO odbyły się niemal we wszystkich miastach województwa publiczne wiece protestacyjne przeciwko polityce ekspansji niemieckiej skierowanej przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej²⁸.

Również ostatnie lata II RP charakteryzują się wielością inicjatyw ruchu kombatanckiego, począwszy od zagadnień politycznych, poprzez gospodarcze i samopomocowe, a skończywszy na sprawach związanych z przygotowaniem społeczeństwa do obrony kraju²⁹. W sytuacji zagrożenia zewnętrznego Polski FPZOO, zgodnie ze swym programem, kładła nacisk na wzmocnienie obronności. Prowadzono szkolenia z przysposobienia wojskowego wśród rezerwistów i młodzieży, które uwzględniały utrzymanie kondycji fizycznej, propagowanie sportu oraz wychowanie patriotyczno-obywatelskie. Szkolenia rezerwistów prowadziły komendy FPZOO i Związku Rezerwistów według dyrektywy władz wojskowych i pod nadzorem Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego³⁰.

²⁶ APK, SPK I, sygn. 835, k. 3–4.

²⁷ APK, UWK I, sygn. 2881, k. 136–181.

²⁸ APK, Stowarzyszenia i związki – zbiór szczątków zespołów, sygn. 10, k. 10; UWK I, sygn. 2666, k. 5.

²⁹ A. Niewęgłowska, *Federacja Polskich Związków Obrońców Ojczyzny (1928–1939)*, Warszawa 2011, s. 193–241.

³⁰ *Wytyczne do organizacji szkolenia rezerwistów poza okresem ćwiczeń wojskowych*, Centralne Archiwum Wojskowe, Organizacje Paramilitarne, FPZOO 391.1.10, s. 4–5.

W ramach współpracy z wojskiem związek organizował szkolenia dla szeregowych i podoficerów rezerwy po odbyciu przez nich obowiązkowej służby wojskowej, np. jesienią 1938 r. ćwiczenia polowe zostały przeprowadzone dla kół z Odrowąża i Pionek. Przysposobieniem wojskowym obejmowano także coraz szersze kręgi młodzieży szkolnej. W Kielcach zajmował się tym komendant Przysposobienia Wojskowego i Wychowania Fizycznego, któremu podlegało sześć hufców szkół średnich oraz jeden u księży salezjanów i jeden w szkołach powszechnych. Młodzież żeńska działała w Organizacji Przysposobienia Kobiet do Obrony Kraju, składającej się z lokalnych kół obejmujących jedną miejscowość z własnym zarządem oraz komendantką kierującą sprawami szkoleniowymi. Przewodniczącą kieleckiego koła była Wanda Paciorkowska, a wiceprzewodniczącą Kazimiera Grunertówna. Również członkowie Związku Strzeleckiego uczestniczyli w kursach instruktorskich i imprezach strzeleckich³¹. Podczas Walnego Zjazdu Kieleckiego Okręgu Związku Peowiaków i Kielecko-Radomskiego Okręgu Związku Legionistów w kwietniu 1939 r. zgromadzeni delegaci uchwalili wspólną rezolucję:

Ofiarnością swoją i pracą, jednością braterską, wysiłkiem ducha i serc podejmować będziemy każdy trud i walkę w obronie nienaruszalności naszych granic. Ślubujemy stać wiernie przy wskazaniach Marszałka Józefa Piłsudskiego, wyrazicielem których jest Marszałek Śmigły-Rydz, w pełnej i stałej gotowości bojowej, współdziałać w rozbudowie naszej Armii, jako najlepszej gwarantki bezpieczeństwa Polski, przeciwdziałać akcji dywersyjnej, osłabiającej ducha narodu i całość Państwa Polskiego. Z niezmierną radością witamy fakt całkowitego zjednoczenia się Narodu przy osobach P. Prezydent Rzplitej i Naczelnego Wodza³².

Udzielenie pełnego poparcia dla obozu rządzącego wiązało się podjęciem odpowiednich działań, do których można zaliczyć powszechną akcję gromadzenia środków na Fundusz Obrony Narodowej. Utworzony w Kielcach Wojewódzki Komitet Daru Rolnictwa na Fundusz Obrony Narodowej zajął się koordynowaniem akcji zbiórkowej różnych lokalnych komitetów. Zbiórkę publiczną przeprowadziły również: Koło Sióstr PCK, Związek Pracy Obywatelskiej Kobiet, Organizacja Przysposobienia Wojskowego Kobiet, Związek Pracowników Miejskich i Ochotnicza Straż Pożarna. Urzędnicy starostw wyrazili zgodę na potrącenie im na FON jednodniowego zarobku dziennego. Związki kombatanckie aktywnie wsparły ideę zbiórki i same też włączyły się do akcji gromadzenia funduszy. Zarząd Wojewódzki FPZOO przekazał na ten cel kwotę 3377 zł, przeznaczoną uprzednio na zakup

³¹ „Gazeta Kielecka” 1932, nr 47, s. 3; „Rezerwista” 1939, nr 1, s. 15 i nr 2, s. 13.

³² „Żołnierz Legionów i POW” 1939, nr 1 i 2, s. 117.

sztandaru. W zbiorce na FON przodowały powiaty: będziński, miechowski, sandomierski, stopnicki i opatowski, z kwotami znacznie przekraczającymi 20 000 zł. Równocześnie prowadzona była akcja zbiórki na Fundusz Obrony Morskiej. W nr 8 „Polski na Morzu” ukazało się następujące oświadczenie:

Fundusz Obrony Morskiej musi być uważany za równoległy z Funduszem Obrony Narodowej – każdy, kto składa ofiarę na obronę morską, dopełnia tem samym obowiązku obywatelskiego względem Funduszu Obrony Narodowej.

Przedstawione oświadczenie rozwiewało wątpliwości wśród ofiarodawców powstałe w toku prowadzonej akcji zbiórkowej.

Ważną inicjatywą FPZOO na rzecz ożywienia gospodarczego kraju było propagowanie akcji oszczędnościowo-ubezpieczeniowej. FPZOO w 1929 r. przystąpiła do wprowadzania obowiązku ubezpieczania członków organizacji i składania zebranych oszczędności w Pocztovej Kasie Oszczędnościowej. Upust przekazywany FPZOO rozdzielano następnie między skonfederowane związki. Powyższą działalność traktowano jak priorytetową i starano się ją rozpropagować wśród członków organizacji kombatanckich. Ze względu na niskie dochody większość kombatantów nie przystępowała do ubezpieczenia. W województwie kieleckim w maju 1930 r. ubezpieczonych było 57 kombatantów, a w roku następnym liczba ubezpieczonych w PKO wzrosła do 495. Podczas obchodu Tygodnia Rezerwisty w Wierzbniku w lipcu 1932 r. prezes FPZOO Roman Górecki wręczył 852 polisy asekuracyjne ubezpieczonym w PKO. Akcję ubezpieczeń prowadzono także wśród robotników Zakładów Ostrowieckich. Województwo kieleckie nie należało do przodujących w tym zakresie. Najwięcej polis ubezpieczeniowych zawarto w województwach: warszawskim (łącznie z Warszawą), łódzkim i lubelskim³³.

Od początku lat trzydziestych kombatancki współpracowali bezpośrednio z wojskiem, prowadzili szkolenia wojskowe, umacniali świadomość narodową i patriotyzm³⁴. W związku przypadającymi obchodami 10-lecia 2 Pułku Artylerii Polowej w Kielcach został zwołany Zarząd Wojewódzki FPZOO pod przewodnictwem Stanisława Boryssowicza. Jednogłośnie podjęto uchwałę w sprawie ufundowania pucharu jako nagrody przechodniej dla szeregowych 2 Pułku Arty-

³³ AAN, Federacja Polskich Związków Obrońców Ojczyzny, sygn. 60, k. 5–6; APK, UWK I, sygn. 2666, k. 24 i 147, sygn. 20602, k. 46; M. Jabłonowski, *Sen o potędze*, s. 148–153; A. Niewęgłowska, *Federacja Polskich Związków Obrońców Ojczyzny*, s. 193–201.

³⁴ P. Cichoracki, *Z nami jest On. Kult Marszałka Józefa Piłsudskiego w Wojsku Polskim w latach 1926–1939*, Wrocław 2001, s. 68–74; M. Jabłonowski, *Wobec zagrożenia wojną. Wojsko a gospodarka Drugiej Rzeczypospolitej w latach 1935–1939*, Warszawa 2001, s. 231–236; P. Tusiński, *Postawy polityczne*, s. 156–164; „Głos Młodej Wsi” 1938, nr 5, s. 17–18.

lerii Polowej Legionów w zawodach zespołowych w strzelaniu. Oprócz zmagień sportowych organizowanych w jednostkach żołnierze uczestniczyli w marszach szlakiem I Kompanii Kadrowej. Impreza, przypominająca drogę jaką pokonały oddziały strzeleckie w sierpniu 1914 r. z Krakowa do Kielc, stanowiła ważny element wychowania patriotycznego. Rozwijany był kult marszałka, a także tradycja legionowa na Kielecczyźnie³⁵.

Organizacje kombatanckie z województwa kieleckiego aktywnie włączyły się w przygotowania do przejścia władzy przez Józefa Piłsudskiego, a potem w szerzenie „kultu” marszałka. 19 lutego 1925 r. na zebraniu Zarządu Wojewódzkiego ZLP w Kielcach przyjęto rezolucję popierającą powrót Piłsudskiego do życia publicznego. Podobne rezolucje przyjmowały oddziały terenowe ZLP³⁶. Radomski oddział Związku Legionistów jesienią 1925 r. wydał odezwę, postulującą by „Komendant objął najwyższą władzę w Polsce”³⁷. Podobne żądania wysunięto w innych miastach województwa. Legioniści, otoczeni legendą, przeświadczeni o własnych zasługach w walce o niepodległość i granice Polski, w wolnej ojczyźnie spychani na margines życia społecznego, oczekiwali, że wraz z powrotem Józefa Piłsudskiego do czynnego życia politycznego poprawi się ich sytuacja. Ofiara krwi złożona w czasie wojny, zasób doświadczeń utwierdzały ich w przekonaniu o konieczności przejścia przez nich odpowiedzialności za losy kraju. Doskonałą okazję do podkreślenia ich roli stwarzały zjazdy legionowe. W uroczystościach uczestniczyli przedstawiciele władz państwowych, organizacji społecznych i kombatanckich. Na zjazdach, organizowanych w różnych miastach od 1922 r., zazwyczaj bywał Piłsudski (gdy nie mógł być obecny wydawał specjalne orędzie do uczestników). W ten sposób coroczne zjazdy legionistów stały się swoistą instytucją oddziaływania marszałka na swoich byłych żołnierzy, a poprzez nich na społeczeństwo. Starano się organizować je w miejscach szczególnie związanych z osobą byłego komendanta³⁸.

Tradycję tę podtrzymywano po 1926 r. W niecałe trzy miesiące po zamachu majowym, w sierpniu 1926 r., odbył się w Kielcach V Zjazd Legionistów Polskich, połączony z trwającymi w dniach 6–8 sierpnia 1926 r. rocznicowymi obchodami III Marszu Szlakiem Kadrówki. Wspólne obchody, w których uczestniczył Piłsudski, podniosły rangę obu uroczystości. Powołano w związku z tym dwa komitety:

³⁵ J. Osiecki, S. Wyrzycki, *4 Pułk Piechoty Legionów*, Kielce 2007, s. 59–64; „Gazeta Kielecka” 1929, nr 45.

³⁶ AAN, ZLP, t. 167, k. 9.

³⁷ APK, UWK I, sygn. 3206a, k. 89; A. Garlicki, *Józef Piłsudski*, s. 309; „Głos” 1925, nr 35.

³⁸ AAN, ZLP, t. 61, k. 60.

Komitet Obywatelski V Zjazdu Legionistów i III Marszu Szlakiem I Kompanii Kadrowej oraz wspólny Komitet Honorowy obu uroczystości³⁹. Legioniści mieli okazję zmanifestować swoje przywiązanie do marszałka Józefa Piłsudskiego w miejscu o szczególnym znaczeniu dla tradycji legionowych, które dla niego i jego strzelców w 1914 r. było pierwszą kwaterą wojenną⁴⁰. Niezwykle ważną rolę w propagowaniu postaci Piłsudskiego i walk Legionów Polskich podczas I wojny światowej odegrał ZLP. Kalendarz obchodów ku czci marszałka na terenie województwa kieleckiego stale się rozrastał⁴¹. W kolejnych latach obchody świąt narodowych nabierały coraz bardziej uroczystego charakteru. Regularnie organizowano je z udziałem umundurowanych oddziałów kombatanckich, co robiło odpowiednie wrażenie w społeczeństwie. Gremialnie manifestowano wybór Ignacego Mościckiego na urząd Prezydenta RP, urządzano przejazdy wizytujących władz przez miejscowości. Stowarzyszenia kombatanckie zrzeszone w FPZOO dostały od władz swego rodzaju monopol na organizowanie w duchu tradycji legionowej i peowiackiej wszelkich obchodów, uroczystości i akcji o charakterze politycznym.

Swoistym przeglądem sił „sanacji” był IX Zjazd Legionistów, zorganizowany w Radomiu 10 sierpnia 1930 r. Przygotowaniem uroczystości zajął się powołany w czerwcu Komitet Obywatelski, pod przewodnictwem wojewody kieleckiego oraz starosty Zdzisława Maćkowskiego, prezesa oddziału ZLP Michała Tadeusza Osińskiego i prezesa Rady Miejskiej Stanisława Kelles-Krauz⁴². Do miasta zjechało około 15 tys. przedstawicieli różnych organizacji kombatanckich. W zjeździe tym uczestniczyli: marszałek Józef Piłsudski, gen. Edward Rydz-Śmigły, płk Walery Sławek (prezes ZLP), najwyższe władze FPZOO z prezesem Romanem Góreckim, rtm. Michał Brzęk-Osiński (prezes miejscowej FPZOO) oraz przedstawiciele władz wojewódzkich i powiatowych. W czasie uroczystości odsłonięto pomnik „Czynu Legionowego”, poświęcono sztandary Związku Legionistów

³⁹ APK, SPK I, sygn. 298, k. 142; L. Michalska-Bracha, *V Zjazd Związku Legionistów Polskich, sierpień 1926. Z dziejów ruchu kombatanckiego II Rzeczypospolitej*, „Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach” 1993, t. 17, s. 132–133; „Gazeta Kielecka” 1926, nr 55 i 60.

⁴⁰ „Naród i Wojsko” 1935, nr 7, s. 7.

⁴¹ U. Oettingen, *Rola miejsc pamięci narodowej związanych z osobą Józefa Piłsudskiego w kształtowaniu tożsamości regionu świętokrzyskiego w latach 1919–1939*, w: *Województwo kieleckie i świętokrzyskie w latach 1919–2009. Bilans sukcesów i niepowodzeń*, red. E. Słabińska, Kielce 2010, s. 62–78; L. Michalska-Bracha, *Obchody rocznicy odzyskania niepodległości w Kielcach w okresie międzywojennym*, „Między Wisłą a Pilicą” 2010, t. 10, s. 181–195.

⁴² P. Tusiński, *Piłsudczycy i sanacja radomska w latach II Rzeczypospolitej*, w: *Ideologia i polityka Józefa Piłsudskiego*, Warszawa 1988, s. 192.

i Związku Inwalidów Wojennych, a w przeddzień otwarto lokal FPZOO w gmachu Teatru Rozmaitości⁴³. Co roku obchodzono imieniny marszałka, które nabierały bardzo szybko charakteru święta państwowego. W świątyniach wszystkich wyznań odprawiano uroczyste nabożeństwa, w szkołach odbywały się akademie z udziałem miejscowych władz. Z kieleckich instytucji i urzędów wysyłano telegramy z życzeniami. Nie były to działania spontaniczne. Tak masowe akcje wysyłania telegramów, hołdów, organizowania akademii i wieczornic wymagały zarówno nadzoru, jak i pewnej systematyzacji. W miastach powstawały Komitety Uroczystego Obchodu Imienin Józefa Piłsudskiego, które zajęły się stroną organizacyjną. W 1933 r. na czele powołanego komitetu w Kielcach stał ówczesny prezydent Kielc Roman Cichowski. W wydanej odezwie nawoływał, aby „uczcić dzień imienin honorowego obywatela Kielc Marszałka J. Piłsudskiego zebraniem odpowiedniego funduszu dla biednych dzieci, gdyż są one przyszłością i mocą naszego państwa oraz na ratowanie zagrożonej przez powódź Bazyliki Wileńskiej”⁴⁴. Wyjątkowo fetowano imieniny marszałka w armii. W Kielcach stacjonowały dwie jednostki wojskowe: 4 Pułk Piechoty Legionów i 2 Pułk Artylerii Lekkiej Legionów. Liczne imprezy organizowane w mieście odbywały się z udziałem przedstawicieli tych jednostek. Uświetniały je defilady wojskowe oraz występy orkiestry Czwartaków. Poczty sztandarowe formacji wojskowych i kombatanckich nadały szczególnego charakteru tym uroczystościom.

Przy takich obchodach często dochodziło do konfliktów z duchownymi. Proboszcz parafii w Sławnie ks. Władysław Malinowski nie dopuścił do odsłonięcia posągu marszałka Piłsudskiego. Znane są również przypadki nieprzychylnych wypowiedzi księży z Chlewisk i Wysokiego Koła. Niektórzy duchowni odmawiali odprawiania nabożeństw w intencji marszałka, bicia w dzwony, a także wygłaszania okolicznościowych przemówień. Ksiądz biskup Augustyn Łosiński, silnie związany z endecją, przy każdej okazji manifestował swą wrogą postawę wobec Piłsudskiego i jego obozu⁴⁵.

Kombatancki angażowali się także w przygotowywanie obchodów rocznic państwowych i narodowych. Z jednej strony sprzyjały temu okoliczności (uaktywnienie się po zamachu majowym na terenie Kielecczyny stowarzyszeń kombatanckich zrzeszonych w FPZOO), z drugiej, z racji piastowania funkcji publicznych często stawało się to koniecznością. Władze zresztą chętnie korzystały

⁴³ APK, UWK I, sygn. 2663, k. 2–3; sygn. 3206a, k. 170–171; „Federacja” 1930, nr 9, s. 25–30.

⁴⁴ APK, Akta Miasta Kielc, sygn. 1272, k. 32.

⁴⁵ APK, UWK I, sygn. 2861, k. 31; B. Stanaszek, *Duchowieństwo diecezji sandomierskiej w latach 1918–1939*, Lublin 1999, s. 420–422.

z tej pomocy. W skład komitetów obywatelskich zajmujących się organizowaniem uroczystości wchodził wojewodowie, starostowie, prezydenci miast, radni, znani działacze różnych organizacji i osoby mające autorytet społeczny. Władze wojewódzkie wydawały starostom polecenia i instrukcje co do formy przygotowania uroczystości. W obchodach świąt narodowych, przypadających 3 maja, 15 sierpnia i 11 listopada, wspomniano zasługi Piłsudskiego w odbudowie państwa polskiego⁴⁶.

Każdego roku 11 listopada organizowano uroczystości związane z odzyskaniem niepodległości. Sama struktura przebiegu święta niepodległości miała tradycyjną, podwójną formę. Składała się z uroczystej akademii, często przemarszu do miejsc upamiętnionych tablicami lub pomnikami. Obchody rocznic stały się okazją do poświęcania i przekazywania ufundowanych przez społeczeństwo sztandarów pułkom artylerii Wojska Polskiego oraz nadawania tytułów honorowego obywatelstwa miasta Kielc. W tym dniu imię Józefa Piłsudskiego często otrzymywały rozmaite obiekty użyteczności publicznej. 11 listopada 1936 r. jego imieniem nazwano Powiatowy Szpital Powszechny w Jędrzejowie. Aby utrwalić legendę marszałka (szczególnie w świadomości młodego pokolenia) nadawano jego imię szkołom⁴⁷. Zasłużonym w walce o niepodległość i jej umacnianie wręczano odznaczenia państwowe. Podczas obchodów święta niepodległości w 1938 r. Krzyż Oficerski Orderu Polonia Restituta otrzymał Dominik Zbierski z Częstochowy (żołnierz I Brygady Legionów Polskich), a Złoty Krzyż Zasługi dr Alfred Franke (założyciel Stowarzyszenia Pracy Społeczno-Wychowawczej im. Marszałka Józefa Piłsudskiego)⁴⁸.

Obok cyklicznych uroczystości, które budowały i utrwały legendę marszałka po zamachu majowym, dużą rolę odegrały imprezy okolicznościowe, związane głównie z akcją stawiania pomników, fundowania tablic czy renowacją cmentarzy z okresu I wojny światowej. We wrześniu 1928 r. w Czarkowach koło Nowego Korczyna został odsłonięty pomnik ku czci poległych legionistów w 1914 r. Rok później, z okazji przypadającej 15-letniej rocznicy stoczonej tam bitwy, poświęcono płytę Nieznanego Legionisty (wrażna analogia do Grobu Nieznanego Żołnierza), którego prochy umieszczono w krypcie pod pomnikiem. Inicjatorem budowy pomnika jak i cmentarza legionowego pod Czarkowami był dr Jó-

⁴⁶ U. Oettingen, *Rola miejsc pamięci narodowej*, s. 64.

⁴⁷ APK, UWK I, sygn. 2182. Zachowały się tutaj wykazy z 1937 r. liczby szkół noszących imię Józefa Piłsudskiego w poszczególnych powiatach województwa kieleckiego. Wykazy obejmują również proponowaną liczbę szkół „godnych nosić imię Marszałka”.

⁴⁸ APK, UWK I, sygn. 2237, k. 2.

zef Bellert, prezes Związku Strzeleckiego w Pińczowie. Ponadto zaszczylił wtedy swą obecnością m.in. prezydent RP Ignacy Mościcki. Podobne uroczystości odbyły się w Tarłowie gm. Ciszycza oraz pod Konarami w pow. sandomierskim. Natomiast legionści z Dąbrowy Górniczej wymarsz oddziałów legionowych ze swojego miasta upamiętnili poprzez odsłonięcie tablicy pamiątkowej z napisem: „Pamięci synów Zagłębia Dąbrowskiego, którzy w roku 1914 na rozkaz Komendanta Józefa Piłsudskiego drogą Legionów poszli w bój po zwycięstwo i wolność”. Wśród organizatorów tej uroczystości znaleźli się wojewoda Władysław Korsak, prezydent miasta w Dąbrowie Górniczej dr Zbigniew Madeyski oraz Wiktor Gosiewski – prezes miejscowego koła ZLP. W 1930 r. na Cmentarzu Wojsk Polskich 1863–1921 w Kielcach przy ulicy ks. Piotra Ściegiennego z inicjatywy okręgowego ZLP odsłonięto pomnik przedstawiający orła na postumencie, przy którym obok legionistów spoczywających w pojedynczych mogiłach złożono ekshumowane szczątki kilkunastu powstańców styczniowych (Piłsudski w swoich strzelcach widział kontynuatorów tradycji 1863 r.)⁴⁹.

Podczas odsłonięcia 4 listopada 1934 r. na dworcu PKP w Kielcach tablicy poświęconej marszałkowi można było zobaczyć kombatanów z FPZOO i ZLP: wojewodę kieleckiego Władysława Dziadosza, starostę kieleckiego Stanisława Porombalskiego, prezydenta Kielc Stefana Artwińskiego, senator Kazimierę Grunertównę, posła Stefana Byczyńskiego. Podobnie było podczas przejazdu pociągu-konduktu, wiozącego trumnę z ciałem Piłsudskiego z Warszawy do Krakowa. Nocą z 17 na 18 maja 1935 r. w trakcie postoju na dworcu w Kielcach licznie zgromadzona ludność oddała hołd zmarłemu marszałkowi⁵⁰. Również 1 i 2 października 1938 r. licznie zgromadzeni kombataneci uczestniczyli w otwarciu Sanktuarium Marszałka J. Piłsudskiego w Kielcach⁵¹, a także w odsłonięciu Pomnika Legionów, zwanego Czworką Legionową⁵².

Data zgonu marszałka stała się nowym świętem narodowym. W latach 1936–1939 obchodzona ją jako kolejne rocznice Żałoby Narodowej. W ten sposób pa-

⁴⁹ APK, UWK I, sygn. 2778, k. 72; sygn. 2660, k. 31; sygn. 20122, k. 51; APK, SPK I, sygn. 247, k. 85–86; U. Oettingen, *Cmentarze I wojny światowej w województwie kieleckim*, Warszawa–Kraków 1988, s. 125–130; „Gazeta Kielecka” 1928, nr 76; „Gazeta Kielecka” 1929, nr 72.

⁵⁰ APK, UWK I, sygn. 3342, k. 131–133; H. Cepnik, *Józef Piłsudski. Twórca niepodległego państwa polskiego*, Kraków 1935, s. 248–250; „Kurier Polski” 1935, nr 136.

⁵¹ L. Michalska-Bracha, *Sanktuarium Józefa Piłsudskiego i Muzeum Legionów Polskich w dawnym pałacu biskupim w Kielcach*, „Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach” 1993, t. 17, s. 167–183.

⁵² APK, UWK I, sygn. 3666, k. 2 i 15; U. Oettingen, *Pomnik Legionów w Kielcach*, „Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach” 1995, t. 18, s. 171–192.

mięć o zamachu majowym została zdominowana hołdem dla zmarłego. Dzień Żałoby Narodowej nawiązywał w województwie kieleckim do wydarzeń z trasy konduktu pogrzebowego marszałka. W miejscowościach leżących przy linii kolejowej Warszawa–Kraków palono uroczyście ogniska, a w miejscach szczególnie związanych z pobytem Piłsudskiego organizowano „chwile ciszy”, poprzedzone składaniem kwiatów pod tablicami upamiętniającymi jego osobę i czyn legionowy.

Stowarzyszenia kombatanckie w II RP nadawały kształt wielu dziedzinom życia politycznego, społecznego, samorządowego i gospodarczego. W województwie kieleckim były to wpływy przede wszystkim prorządowe, zdominowane przez środowisko legionowe i peowiackie. Członkowie FPZOO działali w strukturach państwowych, politycznych, samorządowych i gospodarczych, współpracując od 1928 r. z BBWR, a od 1937 r. z OZN. Prowadziło to do konsolidacji społeczeństwa wokół etatystycznych idei propagowanych i realizowanych poprzez marszałka Piłsudskiego, a po jego śmierci przez szeroko rozumiany obóz piłsudczykowski.

BIBLIOGRAFIA

- Cepnik H., *Józef Piłsudski. Twórca niepodległego państwa polskiego*, Kraków 1935.
- Cichoracki P., *Z nami jest On. Kult Marszałka Józefa Piłsudskiego w Wojsku Polskim w latach 1926–1939*, Wrocław 2001.
- Cieplewicz M., *Generałowie polscy w opinii Józefa Piłsudskiego*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1966, nr 1.
- Chojnowski A., *Piłsudczycy u władzy. Dzieje Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem*, Wrocław 1986.
- Dąbrowski W., *Michał Tadeusz Osieński „Brzęk”*, w: *Znani i nieznanzi ziemi radomskiej*, t. 2, red. C. Zwolski, Radom 1988.
- Garlicki A., *Józef Piłsudski 1867–1935*, Warszawa 1988.
- Garlicki A., *Od maja do Brześcia*, Warszawa 1981.
- Garlicki A., *U źródeł obozu belwederskiego*, Warszawa 1983.
- Jabłonowski M., *Sen o potęgę Polski. Z dziejów ruchu byłych wojskowych w II Rzeczypospolitej*, Olsztyn 1998.
- Jabłonowski M., *Wobec zagrożenia wojną. Wojsko a gospodarka Drugiej Rzeczypospolitej w latach 1935–1939*, Warszawa 2001.
- Kossewska E., *Związek Legionistów Polskich 1922–1939*, Warszawa 2003.
- Majchrowski J., Mazur G., Stepan K., *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1994.
- Michalska-Bracha L., *V Zjazd Związku Legionistów Polskich, sierpień 1926. Z dziejów ruchu kombatanckiego II Rzeczypospolitej*, „Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach” 1993, t. 17.

- Michalska-Bracha L., *Obchody rocznicy odzyskania niepodległości w Kielcach w okresie międzywojennym*, „Między Wisłą a Pilicą” 2010, t. 10.
- Michalska-Bracha L., *Sanktuarium Józefa Piłsudskiego i Muzeum Legionów Polskich w dawnym pałacu biskupim w Kielcach*, „Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach” 1993, t. 17.
- Niewęglowska A., *Federacja Polskich Związków Obrońców Ojczyzny (1928–1939)*, Warszawa 2011.
- Oettingen U., *Cmentarze I wojny światowej w województwie kieleckim*, Warszawa–Kraków 1988.
- Oettingen U., *Pomnik Legionów w Kielcach*, „Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach” 1995, t. 18.
- Oettingen U., *Rola miejsc pamięci narodowej związanych z osobą Józefa Piłsudskiego w kształtowaniu tożsamości regionu świętokrzyskiego w latach 1919–1939*, w: *Województwo kieleckie i świętokrzyskie w latach 1919–2009. Bilans sukcesów i niepowodzeń*, red. E. Słabińska, Kielce 2010.
- Osiecki J., Wyrzycki S., *4 Pułk Piechoty Legionów*, Kielce 2007.
- Stanaszek B., *Duchowieństwo diecezji sandomierskiej w latach 1918–1939*, Lublin 1999.
- Stawecki P., *Polityka wojskowa Polski 1921–1926*, Warszawa 1981.
- Tusiński P., *Piłsudczycy i sanacja radomska w latach II Rzeczypospolitej*, w: *Ideologia i polityka Józefa Piłsudskiego*, Warszawa 1988.
- Tusiński P., *Postawy polityczne mieszkańców Radomia w latach 1918–1939*, Radom 1996.
- Tusiński P., *Ze wspomnień legionisty i piłsudczyka 1905–1939*, Warszawa 2003.

SUMMARY

Participation of veterans' associations in the Sanation Camp in the Kielce Region in the years 1926–1939

The associations and former military affiliations of the Federation of Polish Unions of Country Defenders (FPZOO) strongly supported the political line of the new ruling team after the May Coup. They represented important and the faithful political background for the Sanacja (Sanation Camp) in the country, and thus in the area of the then Kielce Province. In close agreement with the Non-Party Bloc for Cooperation with the Government (BBWR) and later with the Camp of National Unity (OZN), they supported political and economic activities by consolidating the society around the Sanation Camp.

KEYWORDS veterans associations, the Sanation Camp, the Federation of Polish Unions of Country Defenders